अथालङ्कारनामानि

स्मृतिमान् ——————————१२०
हेतुः ——————————१२१
स द्विविधः।
हेत्वपह्नुतिः ——————————१२२

तल्लक्षणानि

"स्यात् स्मृतिभ्रान्तिसन्देहैस्तदङ्गालङ्कृतित्रयं" ।१२०
"हेतोर्हेतुमता सार्द्धं वर्णनं हेतुरुच्यते।
हेतुर्हेतुमतोरैक्यवर्णनं हेतुरुच्यते" । १२१
"शुद्धापह्नुतिरन्यस्यारोपार्थो धर्म्मनिह्नवः।
स एव युक्तिपूर्व्वश्चेदुच्यते हेत्वपह्नुतिः" । १२२

तदुदाहरणानि

"पङ्कजं पश्यतः कान्ता मुखं मे गाहते मनः" ॥१२०
"असावुदेति शीतांशुर्मानच्छेदाय सुभ्रुवां ॥
लक्ष्मीविलासो विदुषां कटाक्षावेङ्कटप्रभोः" ॥१२१
"नेन्दुस्तीव्रो न निश्यर्कः सिन्धोरौर्व्वोऽयमुत्थितः" ॥
१२२

अलङ्क्रिया, स्त्री, (अलम् + कृ + भावे श।) भूषितकरणं। तत्पर्य्यायः। भूषा २। इत्यमरः॥

अलङ्कृतः, त्रि, (अलम् + कृ + कर्म्मणि क्तः।) अलङ्कारयुक्तः। तत्पर्य्यायः। भूषितः २ प्रसाधितः ३ परिष्कृतः ४ मण्डितः ५। इत्यमरः॥
("अलङ्कृतं जनाकीर्णं विविशुर्वारणावतम्"।
इति महाभारते।)

अलञ्जरः, पुं, (अलम् + जॄ + अच्।) मृण्मयबहुजलधरपात्रं। जाला इति ख्यातः। तत्पर्य्यायः। अलिञ्जरः २ मणिकं ३। इत्यमरटीकायां भरतः॥

अलतिः, पुं, (अल + बाहुलकात् अतिच्।) गीतविशेषः। इत्युणादिकोषः॥

अलन्धूमः, पुं, (अलमत्यर्थो धूमः।) धूमसमूहः। इति जटाधरः॥

अलम्, व्य, भूषणं। पूर्णता। सामर्थ्यं। निषेधः। इत्यमरः॥ निरर्थकं। इति भरतः॥

अलम्बुषः, पुं, (अलं पुष्णाति, पुष + क, पृषोदरादित्वात् पस्य षः।) प्रहस्तः। वमनं। राक्षसविशेषः॥ इति मेदिनी॥ (कुरुक्षेत्रयुद्धे कौरवाणां सहायः स्वनामख्यातो राक्षसः।
"सात्यकिश्चापि संक्रुद्धो राक्षसं क्रूरमाहवे।
अलम्बुषं शरैर्घोरैर्विव्याध बलिनां बली" ॥
इति महाभारते।)

अलम्बुषा, स्त्री, (अलं पुष्णाति, पुष + क, पस्य बः, ततः स्त्रियां टाप्।) मुण्डीरी। स्वर्गवेश्याभेदः। इति मेदिनी॥
("अलम्बुषा मिश्रकेशी पुण्डरीका तिलोत्तमा।
सुरूपा लक्षणा क्षेमा तथा रम्भा मनोरमा" ॥
इति महाभारते।) अन्यप्रवेशवारणार्थदत्तरेखादिः॥ लज्जालुभेदः। तत्पर्य्यायः। खरत्वक् २ मेदः ३ गला ४। अस्या गुणाः। लघुत्वं। स्वादुत्वं। कृमिपित्तकफनाशित्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥
(भावप्रकाशश्च॥
"अलम्बुषा गोक्षुरकं त्रिफला नागरा मृताः।
यथोत्तरं भागवृद्ध्या श्यामाचूर्णन्तु तत्समं॥
पिबेन्मस्तुसुरातक्रकाञ्जिकोष्णोदकेन वा।
पीतं जयत्यामवातं सशोथं वातशोणितं॥
त्रिकजानूरुसन्धिस्थं ज्वरारोचकनाशनं।
पथ्याक्षधात्र्यस्त्रिफला भागवृद्धावयं क्रमः" ॥*॥
अलम्बुषाद्यं चूर्णम् ॥*॥ इति वैद्यकचक्रपाणिसंग्रहः॥
"अलम्बुषा गोक्षुरकं मूलं वरुणकस्य च।
गुडूची नागरञ्चेति समभागानि कारयेत्॥
काञ्जिकेन तु तत्पेयं विड़ालपदमात्रकं।
आमवाते प्रवृद्धे च योगोऽयममृतोपमः॥*॥
अपरालम्बुषाद्यं चूर्णं॥*॥ इति च भावप्रकाशे॥)

अलर्कः, पुं, (अलमर्कतेऽर्च्यते वा, अर्क + अच्, अर्च + घञ् वा।) क्षिप्तकुक्कुरः। ("आलर्कं विषमिव सर्व्वतः प्रसुप्तम्"। इति उत्तरचरिते।) श्वेतार्कवृक्षः। शादा आकन्द इति भाषा।
(अस्य पर्य्यायान्तरं गुणान्तरञ्च यथा—
"अलर्को गुणरूपः स्यान्मन्दारो वसुकोपि च।
श्वेतपुष्पः सदापुष्पः सबालार्कः प्रतापसः॥
रक्तोऽपरोऽर्कनामा स्यादर्कपर्णो विकीरणः।
रक्तपुष्पः शुक्लफलस्तथास्फोटः प्रकीर्त्तितः॥
अर्कद्वयं सरं वातकुष्ठकण्डूविषव्रणान्।
निहन्ति प्लीहगुल्मार्शःश्लेष्मोदरशकृत्क्रिमीन्॥
अलर्ककुसुमं वृष्यं लघुदीपनपाचनं।
अरोचकप्रसेकार्शःकासश्वासनिवारणम्" ॥
इति भावप्रकाशः॥
"दुष्टकर्द्दमसंस्पर्शाः कण्डूक्लेदान्वितान्तराः"।
अङ्गुल्योऽलस मित्याहुः॥ इति वाभटः॥)
तत्पर्य्यायः। प्रतापसः २ राजार्कः ३ गणरूपी ४। इति रत्नमालामरौ॥ शूकराकाराष्टपादतीक्ष्णदन्तसूच्याकृतिलोमजन्तुविशेषः। दंशनामासुरो भृगुशापात् अयं जन्तुर्भूत्वा कर्णस्योरुं भित्त्वा परशुरामदृष्टिपातात् शापमुक्तः पूर्व्वरूपो बभूव। इति महाभारते राजधर्म्मे॥
("ददर्श रामस्तं चापि कृमिं शूकरसन्निभं।
अष्टपादं तीक्ष्णदंष्ट्रं सूचीभिरिव संवृतं॥
रोमभिः संनिरुद्धाङ्गमलर्कं नाम नामतः।
सोऽब्रवीदहमासं प्राग्दंशो नाम महासुरः।
पुरा देवयुगे तात! भृगोस्तुल्यवया इव।
सोऽहं भृगोः सुदयितां भार्य्यामपहरं बलात्॥
महर्षेरभिशापेन कृमिभूतोऽपतं भुवि"।
स्वनामख्यातो नृपतिः।
"शैव्यः शेनकपोतीये स्वमांसं पक्षिणे ददौ।
अलर्कश्चक्षुषी दत्वा जगाम गतिमुत्तमाम्" ॥
इति रामायणे। स्वनामख्यातः काशिराजः, स हि वत्सराजस्य पुत्त्रः सन्नतेश्च पिता, यथा हरिवंशे,—
"वत्सपुत्त्रस्त्वलर्कस्तु सन्नतिस्तस्य चात्मजः।
अलर्कः काशिराजस्तु ब्रह्मण्यः सत्यसङ्गरः॥
षष्टिं वर्षसहस्राणि षष्टिं वर्षशतानि च।
तस्यासीत् सुमहद्राज्यं रूपयौवनशालिनः"।)

अलले, व्य, पिशाचभाषायां सम्बोधनं। तत्पर्य्यायः। अले २ अलेले ३। इति शब्दरत्नावली॥

अलवालं, क्ली, (लवमालाति, ला + क, ततो नञ्समासः।) आलवालं। वृक्षमूले जलधारणार्थकृतालिः। चारमादा इति ख्यातः। इत्यमरटीकायां भरतादयः॥

अलवालकं, क्ली, (अलवाल एव, अलवाल + स्वार्थे कन्।) आलवालं। इति शब्दरत्नावली॥

अलसः, त्रि, (न लसति व्याप्रियते, लस + अच्।) आलस्ययुक्तः। आल्स्या इति भाषा। तत्पर्य्यायः। मन्दः २ तुन्दपरिमृजः ३ आलस्यः ४ शीतकः ५ अनुष्णः ६। इत्यमरः॥ शीतलः ७ कुण्ठः ८ मुखनिरीक्षकः ९। इति शब्दरत्नावली॥ (क्रियामन्दः। क्रियाजड़ः। अवश्यकर्त्तव्येषु अप्रवृत्तिशीलः। "अव्यवसायिनमलसं दैवपरं साहसाच्च परिहीनं। प्रमदेव वृद्धपतिं नेच्छत्युपगृहीतुं लक्ष्मीः"। इति हितोपदेशे।)

अलसः, पुं, (लस + अच्, ततो नञ्समासः।) वृक्षविशेषः। पादरोगभेदः। इति मेदिनी॥ पाँकुइ इति भाषा। तस्य निदानरूपे।
"क्लिन्नाङ्गुल्यन्तरौ पादौ कण्डूदाहरुजान्वितौ।
दुष्टकर्द्दमसंस्पर्शादलसं तं विभावयेत्" ॥
अलसं कादई इति लोके। अथ तस्य चिकित्सा।
"पादौ सित्कारनालेन लेपनं त्वलसे हितं।
पटोलकुनटीनिम्बरोचनामरिचैस्तिलैः॥
क्षुद्रास्वरससिद्धेन कटुतैलेन लेपयेत्।
ततः कासीसकुनटीतिलचूर्णैर्व्विचूर्णयेत्" ॥
अवधूलयेत्।
"करञ्जबीजं रजनी कासीसं पद्मकं मधु।
रोचना हरितालञ्च लेपोऽयमलसे हितः" ॥
इति भावप्रकाशः॥ ("दुष्टकर्द्दमसंस्पर्शाः कण्डूक्लेदान्वितान्तराः। अङ्गुल्योऽलसमित्याहुः" ॥
इति वाभटः॥)

अलसकः, पुं, (न लस्यति अनेन, लस + करणे वुन्।) उदररोगविशेषः। इति माधवकरः॥ तस्य रूपं।
"कुक्षिरानह्यतेऽत्यर्थं प्रताम्येत् परिकूजति।
निरुद्धो मारुतश्चैव कुक्षावुपरि धावति॥
वातवर्च्चोनिरोधाच्च यस्यात्यर्थं भवेदपि।
तस्यालसकमाचष्टे तृष्णोद्गारौ तु यस्य च" ॥
तन्त्रान्तरे।
"प्रयाति नोर्द्ध्वं नाधस्तादाहारो न च पच्यते।
आमाशयेऽलसीभूतस्तेन सोऽलसकः स्मृतः" ॥
अस्य लक्षणं चिकित्सा च अजीर्णशब्दे द्रष्टव्या॥
(अलसकमुपदेक्ष्यामः। दुर्ब्बलस्याल्पाग्नेर्बहुश्लेष्मणो वातमूत्रपुरीषवेगविधारिणः स्थिरगुरुबहुरूक्ष-